

توسعه روستایی و الگوی مطالعات ناحیه ای «نمونه موردی-جنت آباد»

RURAL DEVELOPMENT AND REGIONAL STUDY PATTERN (CASE STUDY OF JANNAT - ABAD)

by: Hossein Hatami, Nejad,
Azad Islamic University of Mashhad

By classification of rural regions of Iran based on physical conditions and social economic structures, we can present suitable solution for management of development difficulties. As a case study, desert village of Jannat Abad and its zone of influence as a subregion shows many differences in comparison with mountainous and valley rural centers. In this article rural development problems and physical planning of this subregion are discussed.

مقدمه:

گروه‌های انسانی در گستره‌های مختلف جغرافیایی نسبت به سطح تکنیک و تمدن و میزان برخورداری از مواهب طبیعی، محیط را به نسبت‌های مختلفی تغییر داده و در نهایت استیلا و تفوق آنها بر محیط منجر به ایجاد مناظر آمایش یافته گردیده است. در ایران و بویژه در مناطق شرقی آن به برخی نواحی و خرده نواحی برمی خوریم که از لحاظ طبیعی و انسانی تشابهات زیادی دارند و میزان دخالت گروه‌های انسانی ساکن در این نواحی در محیط طبیعی تقریباً یکسان و در حد بسیار پائینی است. خست طبیعت در نواحی مرزی شرق ایران از شهرستان سرخس (خراسان) به سمت جنوب که اقلیم آن با یک خشکی عمومی همراه است و تشابه شبکه‌های هیدروگرافی و مناظر ژئومورفولوژیک، پوشش گیاهی و حتی نوع خاک (اریدوشل) موجب همگونی محیط طبیعی شده است. از سوی دیگر استقرار گروه‌های مذهبی اهل تسنن در این نوار مرزی و نوع معیشت آنان که عمده بر دامداری و زندگی کوچ نشینی و نیمه کوچ نشینی استوار است؛ همچنین ارتباط این نواحی

با همسایه‌های شرقی ایران و اشتغال برخی از ساکنین آن به قاچاق مواد مخدر، به این مجموعه شخصیت ویژه‌ای بخشیده است.

شایان ذکر است که در همین نواحی، عامل ارتفاع باعث تغییر در شیوه‌های ساخت و ساز مسکن و سبک معماری روستایی بوده است. بدین مفهوم که در نواحی پست و کم ارتفاع که اقلیم کاملاً خشک و بیابانی حاکم است بیشتر مساکن گنبدی است اما در حواشی ارتفاعات به مساکن با سقف مسطح برمی‌خوریم. علی‌رغم تشخیص این دو نوع معماری، ورود مصالح جدید و مقاوم ساختمانی (تیرآهن، سیمان، آجر، ...) باعث رواج نوع دوم مسکن در هر دو ناحیه شده است.

از نظر نوع معیشت، در کنار دامداری، شیوه‌های سنتی بهره‌برداری از خاک به صورت زراعت و در حد محدودتری باغداری در جریان است. رکن چهارم اقتصاد روستایی یعنی صنایع دستی نیز در این نواحی از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است.

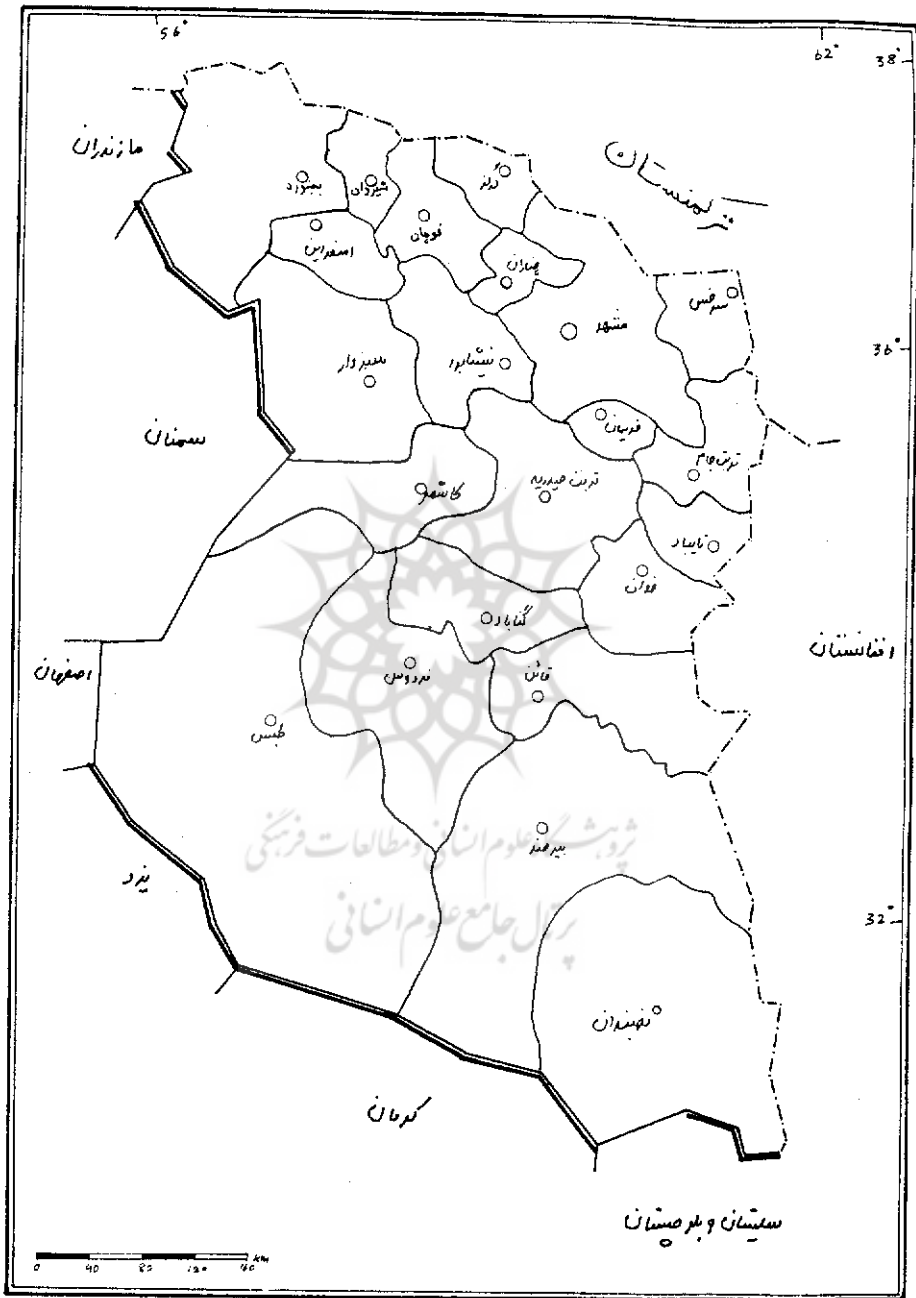
آنچه که در این مقاله تحقیقی مورد نظر است، لزوم شناخت و بررسی نواحی مختلف روستایی ایران است که به نحوی با توجه به زیرساخت‌های طبیعی و ساختارهای اقتصادی-اجتماعی، بتوان الگوهای مختلف و انعطاف‌پذیر توسعه روستایی را پیشنهاد کرده و راهگشای بهبود وضعیت زندگانی گروه‌های وسیع جمعیت روستایی گردید. نمونه مورد مطالعه از نواحی شمال شرقی ایران انتخاب شده است و می‌تواند به عنوان یک نمونه مشخص، مورد نظر برنامه‌ریزان ناحیه‌ای ایران قرار گیرد.

از نظر این نگارنده مطالعات دهستانی در صورتی که مرزهای دهستان براساس ویژگی‌های طبیعی و پیوندهای انسانی مشخص شده باشد برای توسعه روستایی بسیار ضروری است و در سطح فضا‌های کالبدی روستاها تقسیم‌بندی و طبقه‌بندی آنها براساس موقع و مقر بویژه به دو تیپ عمده کوهستانی- دره‌ای و دشتی در ارائه الگوهای مطالعاتی بسیار ارزشمند خواهد بود.

سیمای جغرافیایی جنت‌آباد:

الف- ویژگی‌های طبیعی

روستای جنت‌آباد مرکز دهستان جنت‌آباد وابسته به بخش صالح‌آباد از شهرستان تربت‌جام (استان خراسان) است این روستا در ۳۶° ۳۵' عرض و ۸۰° ۶۱' طول جغرافیایی در

استان خراسان به تفکیک شهرستان

ارتفاع ۷۰۰ متری از سطح دریا واقع شده است. وجود تشکیلات آهکی دوران دوم زمین شناسی در این ناحیه، دهستان، موجب خشکی سطح زمین شده است زیرا آبهای حاصل از بارش به علت نفوذپذیری زمین سریعاً جذب می شوند لذا ظاهر زمین خشک به نظر می رسد، اقلیم خشک و بیابانی و کمبود بارش سالانه مزید بر علت است. به همین ترتیب پوشش گیاهی نیز که عمدهً از نوع بیابانی و مقاوم به شوری و خشکی است بسیار تنک و کم پشت است؛ به طور خلاصه می توان گفت که پوشش گیاهی از نوع استپی است شیب توپوگرافیک از غرب به شرق است و آبهای جاری از نواحی غربی (ارتفاعات شاه نشین) به صورت جریانهای فصلی و موقتی به سوی شرق جریان می یابند. مهمترین رودخانه این دهستان گلار نام دارد که از نزدیک روستای جنت آباد می گذرد. مجموعه آبهای جاری دشت جنت آباد که از سمت شمال به رودخانه کشف رود و از سمت جنوب به رودخانه جام محدود می شود همراه با آب این دو رودخانه به هریرود، مرز مشترک ایران و افغانستان، می ریزد. شایان ذکر است که رود مرزی از محل اتصال کشف رود و هریرود، در پل خاتون، تجمیع نامیده می شود و با جهت جنوبی- شمالی به سوی صحرای قره قوم شوروی جریان می یابد و نهایتاً در ریگزارها فرو می رود. وجود رودخانه هریرود و ارتفاعات و پرتگاههای مشرف بر آن (اسکار پمنت Scarpment یا پرتگاه از اشکال ناهمواریهای رایج در تشکیلات کارستیکی (آهکی) است) یک مرز طبیعی کاملاً مشخص بین کشور ایران و دو کشور افغانستان و جمهوری ترکمنستان به وجود آورده است.

ب- خصیصه های انسانی

روستای جنت آباد در سرشماری ۱۳۶۵ دارای ۲۱۹ خانوار (۱۲۵۳ نفر) جمعیت بوده است و به دنبال اجرای سیاست تخلیه روستاهای مرزی تا شعاع ۵ کیلومتری، این روستا هم اکنون (۱۳۷۰) دارای ۳۱۰ خانوار (۱۵۵۹ نفر) جمعیت می باشد. رشد سالیانه جمعیت در این روستا ۶/۱ درصد برآورد شده است که از رشد طبیعی آن بسیار بالا تر است. همین روستا مرکز دهستان جنت آباد بوده و اکثر اهالی آن شیعه مذهبند که در کنار اقلیت اهل تسنن در کمال آرامش و دوستی و وحدت به سر می برند.

دومین کانون جمعیتی، روستای کاریز کهندل است که اکثر اهالی آن سنی مذهبند. این روستا پس از تخریب و تخلیه روستاهای نوار مرزی بیشترین مهاجرین اهل سنت را جذب کرده است. جمعیت این روستا که در سال ۱۳۶۵، ۱۷۲ خانوار (۹۴۷ نفر) بوده

هم اکنون ۲۳۰ خانوار و ۱۱۵۰ نفر می باشد.

اشتغال: کمبود فرصتهای شغلی در نواحی روستایی یکی از عوامل مهم مهاجرت جوانان به سوی شهرهاست. برای جلوگیری از رشد لجام گسیخته شهرها و پیش گیری از معضلات کمبود مسکن، فقر، زاغه نشینی، جهل، فساد، ناهنجاریهای اجتماعی و روانی، باید با ایجاد فرصتهای شغلی در روستاها، زمینه های مناسب نگهداری جمعیت اضافی، فراهم شود.

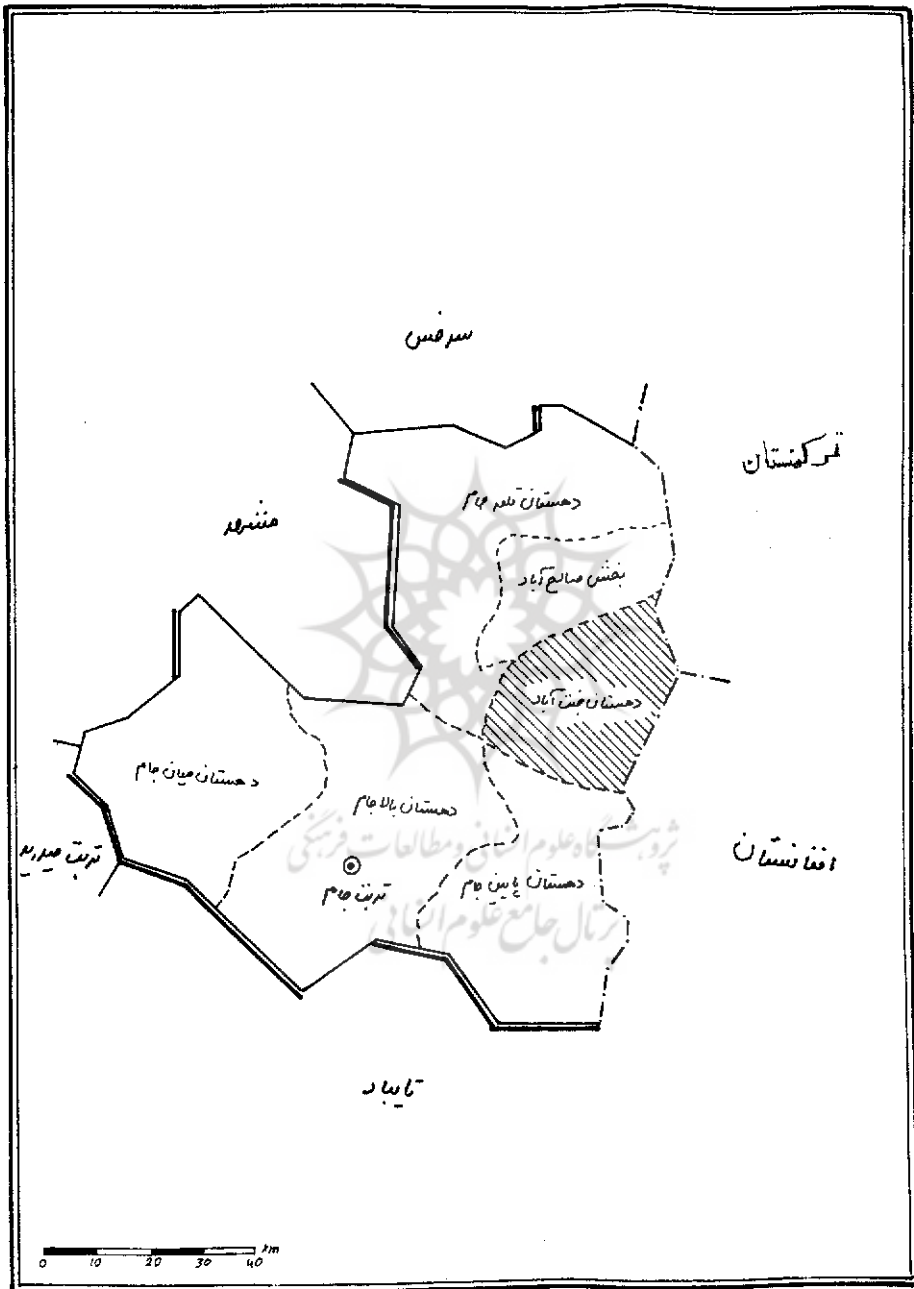
وضعیت اشتغال در دهستان جنت آباد از متوسط نرخ اشتغال در شهرستان تربت جام بالا تر است. بدین معنی که ۲۵/۹٪ افراد بالای ۶ سال این شهرستان شاغلند. این میزان در دهستان جنت آباد معادل ۲۷/۶٪ است. از کل تعداد ۲۸۹۱ کارگاه موجود در شهرستان تربت جام حدود ۱۴۰ واحد کارگاهی یا ۴/۸٪ به دهستان جنت آباد تعلق دارد لذا ملاحظه می شود که اکثر شاغلین این دهستان به کارهای غیر صنعتی و غیر کارگاهی مشغولند. برای مقایسه این وضعیت می توان به وضعیت اشتغال در بخش حومه شهرستان تربت جام اشاره کرد که علی رغم پایین تر بودن درصد شاغلین، ۸۰/۹٪ تعداد کارگاهها در این بخش فعالند که این خود حاکی از گسترش بخش صنعت در این محدوده جغرافیایی است.

در روستای جنت آباد تعداد ۴۳۱ نفر مرد و ۳۲۹ نفر زن در گروه سنی (۶۵-۱۵) سال قرار دارند و بدین ترتیب تعداد جمعیت فعال این روستا معادل ۷۶۰ نفر است ولی متأسفانه حدود ۳٪ این افراد از بیکاری (آشکار و پنهان) رنج می برند.

وضعیت اشتغال در روستای جنت آباد مشخص کننده این واقعیت است که بیشتر اهالی به شغل دامداری اشتغال دارند و در مراتب بعدی به فعالیتهایی در زمینه کشاورزی، خدمات و صنایع دستی می پردازند. در بخش کشاورزی وجود ۴۰ خرد مالک جلب توجه می کند و این در حالی است که بیشتر اراضی این روستا متعلق به دو مالک عمده (به اسامی صارم کلالی و فضائلی) است. لذا تعداد زیادی از روستائیان به صورت خوش نشین فقط در فصل کشت در زمینهای بزرگ مالکی به عنوان کارگر ساده کشاورزی به کار مشغولند.

وجود ۶۶ واحد صنفی خدماتی در روستای جنت آباد حاکی از نقش خدماتی این روستا در ناحیه می باشد. همچنین در این روستا تعداد ۱۹ نفر در خدمات آموزشی، یک نفر در خدمات بهداشتی و ۲ نفر در بخش حمل و نقل فعالیت دارند.

وضعیت سواد: روستای جنت آباد دارای ۲۸۰ نفر دانش آموز دختر و پسر در مقطع ابتدایی

موقعیت دهستان جنت آباد در شهرستان تربت جام

۱۲۱ نفر دانش‌آموز در مقطع راهنمایی است که از این تعداد ۷۲ نفر پسر و ۴۹ نفر دختر می‌باشند، تعداد معلمین دبستان ۱۰ نفر و کادر دفتری آن دو نفرند. تعداد معلمین دوره راهنمایی ۶ نفر و امور دفتری برعهده یک نفر می‌باشد. دبستانها دوشیفت کار می‌کنند در حالی که مدرسه راهنمایی تمام وقت است. از کل معلمین روستا تنها ۲ نفر بومی‌اند و بقیه از شهرهای مشهد، بیرجند، تربت جام، باخرز (تایباد) به جنت‌آباد آمده‌اند. مساحت مدرسه راهنمایی حدود ۲۰۰۰ متر مربع است که حدود ۳۶۰ متر مربع آن زیربنای مدرسه است. حدود ۴۰٪ درصد دانش‌آموزان پس از اتمام دوره راهنمایی برای ادامه تحصیل به صالح‌آباد می‌روند. دختران عمده تا سوم راهنمایی درس می‌خوانند و پسران پس از اتمام دوره راهنمایی معمولاً گرایش به ادامه تحصیل در مدارس تربیت معلم دارند. تا کنون دو نفر از اهالی جنت‌آباد به مقاطع آموزشی عالی راه یافته‌اند که یکی در مقطع کاردانی در مشهد و دیگری در دانشکده نظامی به ادامه تحصیل مشغولند.

در میان روستاهای این دهستان، بیشترین آمار افراد باسواد متعلق به روستای مرکزی آن یعنی جنت‌آباد است. بدین معنی که روستای جنت‌آباد با ۵۱۴ نفر باسواد، ردیف اول کاریزکهندل با ۲۳۳ نفر باسواد، ردیف دوم، حسن‌آباد با ۸۲ نفر باسواد، ردیف سوم، کلاته صمدخان با ۴۶ نفر باسواد چهارمین رتبه را کسب کرده‌اند. پس از اینها کلاته علی‌خان، کلاته فاضل و استای علیا هر یک با یک نفر باسواد پائین‌ترین رتبه را از نظر جمعیت باسواد دارا می‌باشند.

توزیع جمعیت باسواد در میان روستاهای دهستان جنت‌آباد مانند بسیاری از دهستانهای مشابه به ترتیب از مرکز دهستان به سوی محرومترین آبادیها کاهش می‌یابد. بدیهی است سرمایه‌گذاری در زمینه آموزش و پرورش این روستاها و بالا بردن سطح آگاهی و شناخت افراد، به طور یقین می‌تواند شاهد موفقیت‌های چشمگیری نیز در راندمان فعالیتها و تولید محصولات کشاورزی، دامی، صنایع دستی و غیره مردم این روستاهای محروم بود. جمعیت باسواد این دهستان می‌توانند از تکنیکها و روشهای جدید زراعت، باغداری، آبیاری و غیره بیشتر و به نحو موثرتری استفاده کنند و خود به مثابه عوامل گسترش و ترویج کشاورزی نوین عمل نمایند.

بهداشت و تغذیه: کمبود آب موجب شده است که سیمای روستا به طور کلی آلوده و غیربهداشتی باشد. معابر، خاک‌های و شنی است و ورزش یاد در این منطقه موجب انتشار

دائمی گردوغبار در هوای روستا می شود. آب آشامیدنی از محل یک رشته قنات تأمین می شود که به علت عدم لوله کشی، اهالی مجبور به برداشتن آب از مظهر قنات و حمل آن تا محل سکونت خویش می باشند. تلاش اهالی روستا برای لوله کشی آب از مظهر قنات به داخل روستا در سال ۶۷ به دلیل کارشکنی مالکین بزرگ با شکست مواجه شده است. عدم دفع صحیح آبهای سطحی و فقدان سیستم فاضلاب و از جمله ورود فاضلاب مساکن به داخل معابر و نبود توالت‌های بهداشتی موجب آلودگی محیط فیزیکی روستا شده است. (تعداد توالت‌های بهداشتی روستا بنا به گزارش خانه بهداشت جنت آباد فقط ۱۲۲ واحد بوده در حالی که تعداد ۱۴۰ واحد توالت غیربهداشتی گزارش شده است). از سوی دیگر کانال انتقال آب قنات روباز بوده و مورد استفاده مشترک انسان و دام قرار دارد. هر چند ترتیب استفاده از آب قنات به صورت برداشت جهت مصارف شرب، شستشوی ظروف، لباس و استفاده دام توسط اهالی رعایت می شود اما آب، آلوده بوده و موجب انتشار انواع بیماریهای مشترک انسان و دام می شود.

بیماریهای شایع در روستای جنت آباد عبارتند از: اسهال، تب مالت (بیماری مشترک انسان و دام)، سل، مالاریا، سالک و انواع بیماریهای پوستی از قبیل اگزما، کهیر، و کچلی، لازم به ذکر است که یک مورد بیماری گواتر و موارد زیادی بیماری سنگ کلیه نیز وجود دارد. به علاوه به علت عدم رعایت اصول بهداشتی و همزیستی با مهاجرین افغانی چند مورد بیماری سوزاک نیز مشاهده شده است. فقدان غسالخانه و آلودگیهای ناشی از شستشوی اموات در کنار نهر آب از بارزترین ویژگیهای غیربهداشتی روستا به شمار می رود.

خانه بهداشت روستای جنت آباد تحت پوشش مرکز بهداشتی-درمانی صالح آباد (مرکز بخش) و در فاصله چهارده کیلومتری آن واقع است. نزدیکترین خانه بهداشت به این روستا در کاریز کهنندل و به فاصله ۱۳ کیلومتری آن واقع است. اهالی جهت رفع نیازهای بهداشتی و درمانی ساده به خانه بهداشت جنت آباد مراجعه می کنند و برای نیازهای بیشتر مجبور به مراجعه به مرکز بهداشتی-درمانی صالح آباد و در مرحله بعدی به شهر تربت جام، در فاصله ۱۰۹ کیلومتری جنوب غربی، می باشند. شایان ذکر است که بیماران جهت انجام عملهای جراحی و یا مداوای بیماریهای سخت و پیچیده به بیمارستانهای مشهد (مرکز استان) مراجعه می کنند.

از نظر تغذیه، اهالی روستا در وضع مطلوبی قرار ندارند و وجود بیماریهایی چون زخم معده، اسهال و غیره نشان دهنده فقر غذایی و یا سوء تغذیه می باشد. عدم وجود کشتارگاه و رایج بودن کشتارهای غیربهداشتی در کنار معابر موجب تشدید و اشاعه بیماریهای مختلف می شود.

متأسفانه در بسیاری از نواحی مرز شرقی ایران علاوه بر کمبود مواد غذایی و نارسائیهای مربوطه، عامل اعتیاد نیز مشهود است که پایه پای کمبود تغذیه و سوء تغذیه در ایجاد سستی و کاهلی و نهایتاً در کاهش راندمان محصولات روستایی موثر می افتد و جای بسی تأسف و نگرانی است که روستای جنت آباد و آبادیهای تابعه آن از این معضل مبرا نیستند.

توسعه روستایی در جنت آباد

با توجه به این که یکی از وظایف جغرافیای کاربردی، پس از مرحله شناخت و بررسی وضع موجود و برآورد پتانسیل طبیعی و انسانی هر ناحیه، ارائه راه حل و ذکر پیشنهادهای منطقی است. در این الگوی پیشنهادی برای توسعه روستایی، می توان مطالعات را حول دو محور مهم و اساسی متمرکز ساخت. از یک سو شرایط طبیعی را طوری تغییر داد تا بتواند پاسخگوی نیازهای توسعه روستایی باشد و از سوی دیگر آرایش کانونهای جمعیتی را به گونه ای طراحی و ترسیم نمود که ضمن برآوردن اهداف سیاسی دولت، امکان دسترسی تمامی روستاها به خدمات عمرانی، زیربنایی، رفاهی و اجتماعی میسر شود. قبل از وارد شدن به بحث تفصیلی باید پاسخ پرسشهای زیر را در لابلای سیاستهای برون مرزی و درون مرزی دولت جستجو کرد.

۱- آیا تمرکز روستاهای سنی نشین در نوار مرزی (در شرق، شمال و غرب ایران)

صرف نظر از بعضی موارد استثنایی، یک ضرورت سیاسی است یا خیر؟

۲- آیا تجدید نظر در پراکندگی و توزیع فضایی کانونهای جمعیتی بویژه روستاها و آبادیهای سنی نشین ضروری نیست؟ بویژه این که در بسیاری از روستاهای شرقی ایران چه در استان خراسان و چه در استان سیستان و بلوچستان وهابیت فعال است و در بسیاری از روستاهایی که از حداقل امکانات زندگی هم برخوردار نیستند مدارس علمیه اهل تسنن دایر است و بسیاری از کودکان لازم التعلیم به جای ثبت نام در مدارس دولتی در آن مدارس به

تحصیل مشغول می‌شوند که خود موجب بروز مشکلاتی در مقاطع بعدی تحصیلی به شمار می‌رود.

همچنین به علت تجانس و همگنی قومی، زبانی و بویژه مذهبی مراودات این گروه‌های انسانی با هم‌نوعان خود در کشورهای همسایه شرقی از عوامل توسعه قاچاق مواد مخدر و اشاعه فساد ناشی از آن به شمار می‌رود.

۳- آیا سیاست عمومی برآبادانی و پیشرفت نواحی مرزی استوار است یا خیر؟

۴- آیا توجه به توسعه روستایی در نواحی مرزی موجب برهم خوردن تعادل نواحی مجاور نخواهد شد؟

۵- اثر تحکیم قدرت انتظامی جهت کنترل و نابودی فعالیت باندهای قاچاق و فساد در نواحی مرزی بر روی روستاهای مجاور چیست؟ احداث جاده مرزی که پاسگاه‌های انتظامی را به یکدیگر مربوط می‌سازد و تخلیه روستاهای مرزی تا شعاع ۵ کیلومتر دارای اثرات اجتماعی-اقتصادی و حتی سیاسی خاصی در ناحیه مورد مطالعه (جنت‌آباد) بوده است.

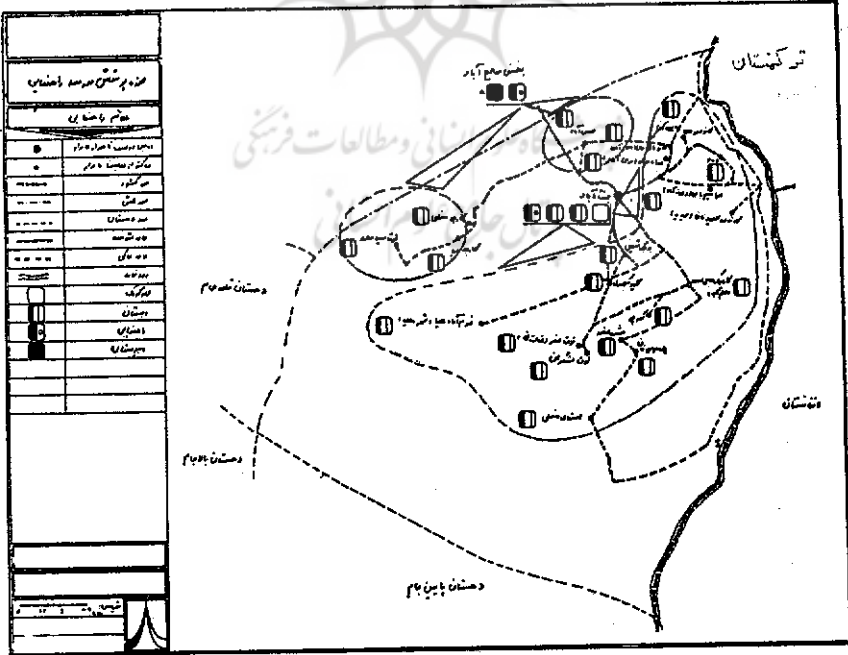
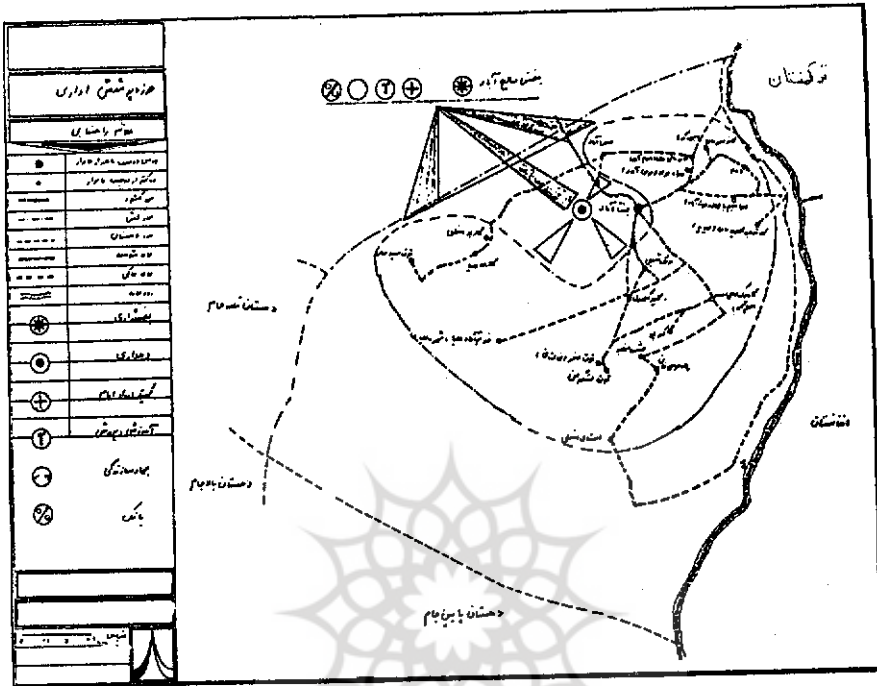
۶- چگونه می‌توان برای احیای نواحی مرزی، علی‌رغم وجود مشکلات طبیعی و معضلات سیاسی بهترین طریق را انتخاب کرد.

در صورتی که جمع‌بندی پاسخ سؤالات فوق به این نتیجه ختم شود که توسعه روستایی نواحی مرزی شرق ایران جدای از توسعه روستایی عمومی ایران نیست و استقرار و جایگزینی روستاهای سنی‌نشین در این نواحی توجیه سیاسی دارد و در نهایت باید با توجه به وضع موجود برنامه‌ریزی کرد؛ در خصوص توسعه روستایی جنت‌آباد می‌توان طرح‌های زیر را به مرحله اجرا درآورد. این طرحها عمده‌ حول دو محور اصلی مطرح می‌شوند: الف: مبارزه با ناملایمات طبیعی. ب: آرایش جمعیتی و توزیع فضایی خدمات روستایی.

الف: در مورد مبارزه با ناملایمات طبیعی، موارد زیر از اولویت بیشتری

برخورد دارند

۱- تأمین آب و لزوم مطالعات تفصیلی آبشناسی: از آن‌جا که در ناحیه خشک و بیابانی جنت‌آباد عامل آب مهمترین نقش را در تمرکز جمعیت و فعالیت‌های اقتصادی دارد و بسیاری از طرح‌های عمران روستایی به آب وابسته‌اند، پیشنهاد می‌شود تا دشت جنت‌آباد از

نظر آبهای زیرزمینی دقیقاً مورد مطالعه قرار گیرد. اگرچه براساس مطالعات سازمان آب منطقه‌ای خراسان وجود منابع آب شیرین در شمال غربی ناحیه مورد مطالعه (در نزدیکی روستای گوش لاغر، خارج از دهستان جنت‌آباد) محرز شده است اما انتقال آب هزینه بهره‌برداری را افزایش خواهد داد. یکی از پیشنهادهای بسیار مفید جهت تأمین آب این ناحیه و حتی نواحی مجاور، در دشت سرخس، احداث سد بر روی هریرود است که ضمن جلوگیری از اتلاف آب، موجب آبادانی نواحی وسیعی از نوار مرزی خواهد شد. با توجه به این که استفاده از آب رودهای مرزی تابع قوانین و مقررات خاص بین‌المللی است، طرح این پیشنهاد مستلزم مذاکرات سیاسی بین ایران و جمهوری ترکمنستان است. در صورتی که دو کشور فوق به توافق برسند و مشترکاً چنین سدی را احداث کنند، براساس مطالعات آبشناسی و بر مبنای دبی هریرود امکان استحصال آب سالانه برای هر کشور حدود ۵۰۰ میلیون مترمکعب خواهد بود. در صورتی که احداث سد، به علت ملاحظات سیاسی، میسر نباشد؛ می‌توان با حفر چاه در نزدیکی این رودخانه و پمپاژ آب به سمت غرب (نواحی مرتفعتر) آب مورد نیاز برای توسعه روستا را فراهم کرد. بدیهی است در راستای صرفه‌جویی آب، کنترل سیلابها، رعایت اصول آبخیزداری و سایر تمهیدات هیدرولوژیکی ضرورت می‌یابد.

۲ - احیای مراتع: از آن جا که معیشت اکثر اهالی این دهستان بر پرورش دام استوار است، لذا باید برای احیای مراتع گامهای جدی و موثرتری برداشته شود. تا کنون به علت عدم مدیریت صحیح مراتع، چرای بیش از حد دام، عدم چرخش مراتع، و استفاده از ساقه گیاهان بیابانی برای سوخت زمستانی موجبات نابودی و آسیب‌رسانی جدی به مراتع جنت‌آباد فراهم شده است. ضروری است برای قرق مراتع و احیای مجدد آنها اقدامات اساسیتری صورت پذیرد. جلوگیری از گسترش بی‌رویه کشت دیم شاید عامل موثری در حفظ و بقای مراتع موجود باشد.

نظیر چنین آسیب‌رسانی به منابع طبیعی (بویژه جنگلهای تنک و مراتع مرزی) به وسیله مهاجرین افغانی در جنوب خراسان به وسیله مهاجرین افغانی انجام شده است. احیای این مناطق احتیاج به سرمایه‌گذاری فراوان، مدیریت و گذشت زمان دارد.

۳ - حفاظت خاک و تثبیت ماسه‌های روان: خاکهای این دهستان عمده‌اً از نوع اریدوشل می‌باشند که برای بهره‌برداری بیشتر احتیاج به تغییرات فیزیکی و شیمیایی دارند. با اتخاذ شیوه‌های صحیح کشت و آبیاری می‌توان از شور و قلیایی شدن بخش اعظم

خاکهای جنت آباد جلوگیری کرد. ایجاد تراس و بانکت بندی در نواحی مرتفع و پرشیب غربی این دهستان ضروری است.

از آن جا که به علت اختلاف ارتفاع، بادهای شدیدی از سوی ارتفاعات افغانستان به سوی این دشت کم ارتفاع (۵۰۰ متر) وزیده و موجب حرکت ماسه های نوار مرزی می شود باید با به کارگیری روشهای مختلف از حرکت و جابجایی ماسه های روان جلوگیری کرد. در این زمینه می توان از روشهای مالچ پاشی، کشت گیاهان بیابانی مقاوم به خشکی و شوری (تاغکاری)، احداث پرچین و بادشکن استفاده کرد.

در صورتی که امکان اجرای طرحهای فوق وجود داشته باشد می توان به اعتدال نسبی اقلیم این ناحیه امیدوار شد زیرا افزایش پوشش گیاهی، کاهش شدت باد، وجود دریاچه پشت سد و سایر اثرات منتج از این اقدامات عمرانی در کاهش خشکی ناحیه موثر خواهد افتاد و در حقیقت در ایجاد تعادل ژئواکولوژیکی (زمین-بوم شناختی) این ناحیه تأثیر بسزایی خواهد داشت.

ب: آرایش جمعیتی و توزیع خدمات روستایی

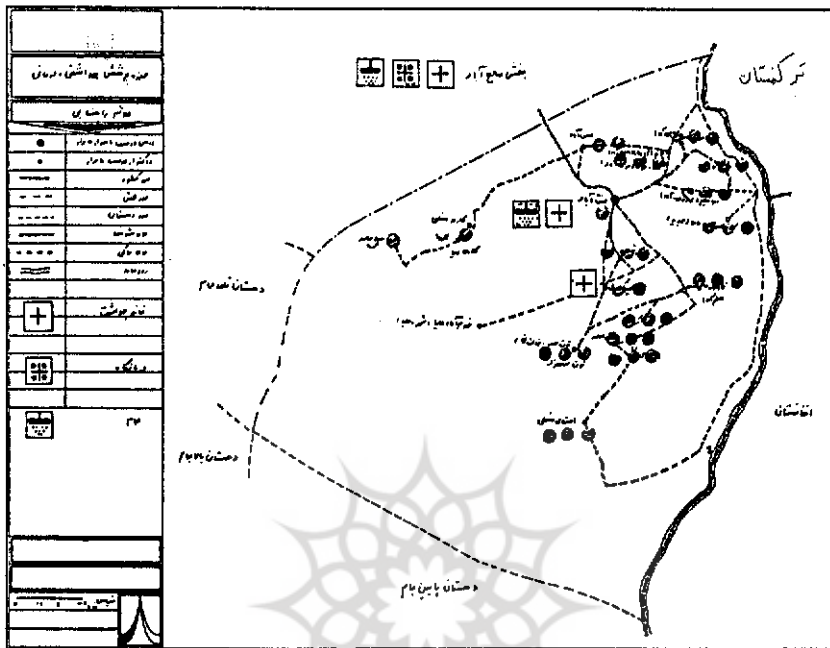
به دنبال اجرای طرحهای فیزیکی فوق در دهستان جنت آباد برنامه ریزی توسعه روستایی امکان پذیر می گردد. مهمترین وظیفه جغرافیای کاربردی در این مرحله مطالعه نحوه پراکندگی جمعیت و چگونگی توزیع خدمات روستایی و نهایتاً سطح بندی خدمات در میان روستاهای مختلف است. در ناحیه جنت آباد به علت پراکندگی روستاها در مناطق مرتفع و پست و به علت فقدان جاده های مناسب روستایی امکان استفاده از تئوری مکان مرکزی (والتر کریستالر) یا نظریه های مشابه وجود ندارد ولی با توجه به محدودیت بودجه های عمران روستایی می توان امکانات مختلفی را برای روستای مرکزی آن یعنی جنت آباد پیش بینی کرد تا ضمن برطرف کردن نیازهای اهالی، بتواند خدماتی را به صورت ثابت و سیار به روستاهای محروم این دهستان عرضه دارد. همچنین در سطح محدودتری باید خدماتی را برای روستای کاریز کهندل پیش بینی کرد.

برای نیل به هدف فوق باید حوزه نفوذ و نافذ روستای جنت آباد را شناخت، کلیه روستاهای این دهستان در حوزه نفوذ آن قرار می گیرند و خود این روستای تحت نفوذ به ترتیب، صالح آباد به عنوان مرکز بخش، تربت جام (مرکز شهرستان) و مشهد (مرکز استان) قرار دارد.

آماده‌سازی محیط جغرافیایی برای تأمین نیازهای توسعه روستایی در این الگوی ناحیه‌ای از اهمیت خاصی برخوردار است زیرا پتانسیل طبیعی موجود در مناطق خشک به وسیله عوامل نامساعد طبیعی و کنشهای ناسنجیده انسانی که خود متأثر از شیوه معیشتی، عوامل سوسیواکونومیک (اجتماعی-اقتصادی) و حتی مؤلفه‌های سیاسی است دستخوش دگرگونی و در بیشتر موارد دچار کاستی می‌گردد.

پس از مطالعه فضایی (مکانی) آبادیها و روستاهای دهستان جنت‌آباد و ارائه راه‌حل، باید به توسعه کالبدی روستای مرکزی آن توجه بیشتری مبذول داشت. روستای جنت‌آباد که به عنوان یک قطب توسعه روستایی شناخته می‌شود باید بتواند علاوه بر تأمین نیازهای اهالی خودش، خدماتی را به روستاهای مجاور و اقماری برساند. تغییر شکل ابزار کارزراعی از خیش و داس به تراکتور و سایر ماشین‌آلات موجود در این ناحیه ضرورت تغییر و تجدیدنظر در بافت فیزیکی روستا، عرض معابر و شبکه بندی خیابانها و غیره را ایجاب می‌کند، همچنین افزایش سریع جمعیت نیاز بیشتر به مسکن را مطرح می‌سازد. روستای جنت‌آباد، به شرط دارا بودن رشد سالیانه پنجساله اخیر، (۶/۱ درصد)، در طی ۵، ۱۰ و ۲۰ سال آینده، به ترتیب جمعیت‌هایی برابر ۲۰۵۷ نفر، ۲۷۴۳ نفر و ۴۸۹۵ نفر خواهد داشت. با در نظر گرفتن بعد خانوار (۵ نفر) تا آن زمان به طور متوسط ۴۱۱، ۵۴۸ و ۹۷۹ واحد مسکونی مورد نیاز خواهد بود. واحدهای مسکونی فعلی نیز در اثر مرور زمان و تأثیر عوامل فرسایشی کم کم مستهلک و تخریب خواهند شد بنابراین نیاز به مسکن تشدید خواهد شد.

تشخیص سمت توسعه کالبدی روستای جنت‌آباد نیز از اهم وظایف جغرافیدانان متخصص در امور روستایی است به علت وجود موانع مختلف از جمله بادهای مضر شمال شرقی، وجود زمینهای مرغوب زراعی در شرق وجود کال (مسیل) در جنوب و سایر پارامترهای جغرافیایی تنها بخش قابل گسترش این روستا در شمال غربی آن واقع است که ضمن دارا بودن مزایای فراوان از حداقل تنگناهای ممکن برخوردار است. همچنین این بخش از روستا مورد توجه و علاقه روستاییان نیز می‌باشد. این موضوع از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است چرا که یکی از مؤلفه‌های مهم تعیین سمت توسعه روستا، توجه به خواست و رضایت اهالی است. مثالهای زیادی در مراکز حوزه عمران روستایی در رژیم گذشته برجای است که به علت عدم توجه به خواست مردم ناموفق باقی مانده‌اند. از جمله طرح تعیین سمت توسعه روستای اسحاق‌آباد نیشابور که علی‌رغم سرمایه‌گذاری دولتی مورد توجه

و استقبال اهالی قرار نگرفت.

در طراحی زمین، سمت توسعه و کاربری اراضی داخل و خارج روستا، بینش جغرافیایی و دید همه جانبه جغرافیدان نقش بسزایی خواهد داشت. مثلاً در روستای جنت آباد جنوبیترین قسمت را به بخش صنعتی اختصاص داده‌ایم زیرا وجود مسیل مانعی در اتصال بافت اصلی روستا به این ناحیه آلوده به شمار می‌رود. ضمن این که چون جهت باد غالب، از شمال شرقی است، لذا آلودگی حاصل از فعالیتهای صنعتی به خارج از روستا هدایت خواهد شد. رعایت اصل دسترسی سریع و کامل به واحدهای خدماتی به جایگزینی صحیح خدمات منجر شده است. بدین مفهوم که مسیر عمومی حرکت روستائیان به سوی شمال (صالح آباد) می باشد لذا سعی شده است در انتخاب موقعیت مکانی واحدهای خدماتی، این موضوع ملحوظ گردد.

در این جابه برخی از اساسیترین نیازمندیهای روستای جنت آباد اشارتی خواهیم داشت:
- ایجاد واحدهای مسکونی جدید عمده در شمال غرب روستا و تجدید بنای مسکن فرسوده و ساخت و ساز زمینهای افتاده درون بافت قدیمی.

- افزایش تعداد مدارس دخترانه و پسرانه.
- افزایش تعداد مدارس راهنمایی برای سرویس دهی به سایر روستاهای مجاور.
- تأسیس دبیرستان.
- افزایش و گسترش تعداد حمامهای عمومی دوش دار که توسط جهادسازندگی ساخته شده است.
- تبدیل خانه بهداشت به درمانگاه.
- در نظر گرفتن زمین ورزشی و مکان یابی مناسب آن.
- اصلاح سیستم فاضلاب و تأمین آب بهداشتی.
- ایجاد سیستم بهداشتی دفع زباله.
- احداث غسالخانه، رختشویخانه و سایر سرویسهای بهداشتی.
- درختکاری پیرامون گورستان عمومی جنت آباد.
- در نظر گرفتن فضایی مناسب برای پارکینگ ماشین آلات کشاورزی.
- ایجاد حوضهای ضد عفونی (ضد کنه) برای منطقه دامداری جنوب غربی روستا.
- در نظر گرفتن ترمینال، ایستگاه اتوبوس، پمپ بنزین و خدمات وابسته.

خلاصه و نتیجه:

ناحیه محروم جنت آباد که در حاشیه مرز شرقی ایران واقع است همچون نواحی مجاورش، در حاشیه مرز دارای مسائل طبیعی و انسانی خاصی است. مطالعه این ناحیه به عنوان نمونه الگوی مطالعاتی می تواند راهگشای مطالعات بعدی در خصوص سایر نواحی مشابه باشد. عمده ترین فعالیتهای عمرانی در احیای این ناحیه در دو مرحله اصلی و بنیادی خلاصه می شود. در مرحله نخست باید عوامل نامساعد طبیعی را به نفع توسعه ناحیه ای تغییر داد و در مرحله بعدی برنامه ریزی فضایی کانونهای جمعیتی با رعایت مسائل زیست محیطی، جغرافیایی، حوزه نفوذ و نافذ، اصل دسترسی، اصل حداقل هزینه عمرانی با حداکثر راندمان و غیره امکان پذیر می شود.

در صورتی که بتوان نواحی روستایی ایران را بر اساس شاخصهای طبیعی و ویژگیهای انسانی طبقه بندی کرد ارائه راه حل و رفع تنگناهای توسعه در این نواحی سریعتر انجام می شود. بدیهی است در هر ناحیه مطالعاتی، ممکن است به چند خرده ناحیه برخورد کنیم که هر کدام با توجه به همگنی، تجانس و وحدت یابی خاص خود روشهای خاص تحقیقاتی و اقدامات اجرایی را طلب می کنند.